

INTERPRETĂRI ANALITICE ALE BASMULUI ROMÂNESC

SIMBOLURI ALE VITALITĂȚII PSIHICE ÎN BASMUL ROMÂNESC: „DAN ȘI ȐI DOI BIVOLI ALBI”

MIRELA VASLUIAN

„E important să cunoaștem folclorul și poveștile; e ca și cum am cunoaște, într-un fel, viața onirică compensatorie a unei civilizații”

(Marie-Louise von Franz)¹

Psychological Vitality Symbols in a Romanian Folktale. Folktales represent the most important heritage of a nation, collective wisdom transmitted from generation to generation. In comparison with myths, which are culturally imprinted, folktales are a more direct gate toward the “collective dream” of a nation or clan. Our goal is to take a look at a Romanian folktale and to identify through the Jungian technique of „amplification” some of the characteristics of the Romanian collective unconscious. The chosen folktale is “Dan and the two white buffalos”, which is the quest of a young peasant to find his own place in the world. The young peasant’s family owns two white magic buffalos, which represent the key of the psychic transformation symbolized in the folktale. In analytical psychology it is known that all folktales are about one and only psychic fact, the Self, in its archetypal significance, as symbol of totality. Our folktale doesn’t make any exception. From a rather related perspective to the analytical psychology’s perspective, Blaga’s theory of the unconscious stylistic matrix reveals authentic Romanian themes.

Keywords: folktales, archetypal representation, collective unconscious, complementary opposites, dream, Self, Anima, Lucian Blaga, unconscious stylistic matrix, sophianic.

În orice demers de analiză este necesar să fim transparenți în privința delimitărilor teoretice și a motivelor pentru care analizăm. De ce facem analiza basmelor? La ce ne folosește interpretarea lor? În cazul de față, este poate și mai important să trasăm aceste delimitări, pentru că analiza gravitează preponderent în jurul simbolului, iar simbolul n-a constituit până acum domeniul privilegiat al unei singure discipline. Psihologia, antropologia, lingvistica și semiotica au în centru simbolul, înțeles diferit de

---

¹ M.-L. von Franz, *Pisica. O poveste despre răscumpărarea femininului*, București, Editura Nemira, 2016.

fiecare disciplină în parte. Toate disciplinele menționate subliniază aspecte importante ale raporturilor dintre semnificant și semnificat sau ale anatomiei gândirii simbolice. Lucrarea de față se plasează în orizontul psihologiei analitice; vom recurge însă și la elemente de filosofie a culturii sau de antropologie culturală.

În psihologia analitică, se consideră că simbolul este ales inconștient sau că acesta este direcționat în mod inconștient; el poartă numai o parte din ceea ce simbolizează. A cunoaște înțelesul unui simbol înseamnă a primi doar un indiciu cu privire la ceea ce e simbolizat; și este întrucâtva firesc să fie așa, pentru că avem de-a face cu simboluri generate de coliziunea dintre conștiință și inconștient, unde inconștientul are autonomie deplină. În antropologia culturală, se vorbește despre sisteme de simboluri aflate în interacțiune. Codurile simbolice sunt pentru cultură ceea ce reprezintă codurile genetice pentru viața biologică: sunt adevărate programe pentru comportamentele sociale. Aceasta este perspectiva pe care o avem aici în vedere în analiza basmelor. În psihologia analitică, mai există o particularitate a abordării simbolului care trebuie menționată. Amplificarea simbolurilor în psihologia analitică pune în centru trăirea, iar acest lucru este esențial. Atunci când avem de-a face cu profunzimile inconștientului, cu lumea arhetipurilor, orice poate să însemne orice dacă nu există un punct cardinal, un „azimut”². Trăirea pacientului, emoția, este singura care ne orientează în a ne apropia cât mai mult de adevărata condiție psihică a acestuia. Pentru că lumea arhetipurilor este una schițată și generală, emoția devine esențială în analiză – avem nevoie de ea pentru a surprinde cât mai fidel condiția psihică a subiectului. Baza conceptuală a psihologiei lui Jung răstoarnă deci modul „clasic” de abordare a simbolului, în alte discipline.

O definiție pornind dinspre trăire către conceptualizare o dă Esther Harding în cartea sa *Women's Mysteries*:

„un simbol, totuși, nu este doar un semn, un *token*, o imagine la alegere, este ceva cu mult mai semnificativ de atât. [...] Voința simbolului este cea care se impune în fața conștiinței omului. Simbolul are fascinație asupra lui, mana, solicită atenție sau venerare. Omul nu poate să uite, să scape de el, exercită o putere ciudată asupra lui, care insistă ca el să facă anumite lucruri cu privire la simbol. Istoria religiei este o istorie a puterii unor astfel de simboluri. Acum se știe că această putere vine din inconștient și că acesta este secretul fascinației sale asupra omului.”³

În psihologia analitică, puterea simbolului este utilizată terapeutic în procesul de individualizare. Și din exteriorul psihologiei analitice se vorbește despre particularitățile modului în care Jung definește simbolul, „ca punte între intelect și emoție”, definiție care „nu este nici rațională și nici irațională”⁴.

În antropologie, Edward Sapir a introdus conceptul de „simboluri de condensare”, în care se regăsește un alt tip de material în conceptualizare, afectivitatea.

² M.-L. von Franz, *An Introduction to the Interpretation of Fairy Tales*, Zürich, Spring Publications, 1970.

³ M. E. Harding, *Women's Mysteries*, London, Rider & Co, 1971.

⁴ M. Ljunggren, *Poetry and Psychiatry. Essays on Early Twentieth-Century Russian Symbolist Culture*, Brighton, Academic Studies Press, 2014.

Referindu-se la sistemele de semnificații dobândite, spune despre acestea că se înrădăcinează în miezul inconștientului și încarcă de afectivitate tipuri de comportamente, situații care nu par a întreține niciun raport cu sensul originar al simbolului. Cu alte cuvinte, simbolul, în această viziune, încarcă semnul și cu alte semnificații, creând un raport semnificant/semnificat de o natură specială. Sapir este cunoscut ca fiind unul dintre primii care au afirmat importanța psihologiei pentru antropologie, susținând că studiul naturii relațiilor dintre personalitățile individuale este important pentru modul în care se dezvoltă culturile și societățile⁵.

Am conturat deja ideea de complementaritate și de compensare, ideea de încărcare afectivă a simbolurilor și de legătură specială a simbolului cu inconștientul. Ajungem astfel la principalul motiv pentru care analizăm basmele.

„Dacă nu există o punte care să unifice umanitatea contemporană splitată, conștientul cu inconștientul, pe celălalt cu sine, intelectul cu emoția omenirea este amenințată cu distrugerea.”⁶

Distrugerea este deopotrivă la nivel inconștient, dar și la nivel conștient, la nivel individual, dar și la nivel social, astfel că basmele pot fi analizate întotdeauna din aceste perspective complementare.

Cunoaștem că în basme găsim arhetipurile în cea mai schematizată formă a lor, nefiind mascate de conținuturi culturale, așa cum se întâmplă cu miturile. Dacă ar fi să ne referim la straturile inconștientului colectiv ca la o serie de portrete ale strămoșilor care devin tot mai schițate, portretele cele mai îndepărtate din această galerie a inconștientului ar fi arhetipurile pe care le regăsim în basme⁷.

„Nu se poate vorbi despre o diferență valorică între aceste basme, deoarece la nivel arhetipal lumea nu are gradient valorice, din simplul motiv că fiecare arhetip este în esență doar un aspect al inconștientului colectiv, reprezentând în același timp întregul conștient colectiv.”⁸

Să vedem ce are de spus în acest sens basmul „Dan și bivoli ai albi”, basm cules de Dumitru Stăncescu în Muntenia și publicat prima dată în 1885⁹.

Este un basm care vorbește în introducere despre vitalitatea transgenerațională. Un fiu îi dăruiește tatălui doi boi albi care îl vor ajuta în toate privințele cât timp el va fi plecat. Fenomenul de revitalizare a generațiilor în momentul în care este adus pe lume un copil este prezent la nivel arhetipal. Părinții au de integrat un mod nou de existență.

„Nașterea este evenimentul mult așteptat de către întreaga familie. Odată cu nașterea sa,

⁵ „La pensée symbolique est-elle pré-rationnelle?”, în M. Izard, P. Smith, *La jonction symbolique. Essais d'anthropologie*, Paris, Gallimard, 1979, p. 33.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Mihaela Minulescu, *Fundamentele psihologiei analitice* (Curs), Program masteral de formare în psihologie analitică, Semestrul III, ARPA.

⁸ von Franz, *An introduction to the fairytales interpretation*, 1970, Zurich.

⁹ D. Stăncescu, *Basme culese din gura poporului român*, București, Editura Seculum, 2000.

copilul le dă viață și părinților, bunicilor, fraților și surorilor, deci unei întregi familii. El se înscrie ca ființă socială și juridică, aparținând unui anumit grup și unei anumite culturi, asumându-și filiația familială susceptibilă de a asigura descendența. Cu o nouă identitate, fiecare dintre membrii familiei va trebui să găsească sau să reinventeze o nouă raportare la lume. Nu de puține ori, membri ai clanului familial investesc copilul, încă din momentul venirii lui pe lume, cu tot felul de misiuni: să ducă mai departe prestigiul familiei, să fie o alinare pentru suferința provocată de plecarea din această lume a vreunui membru al familiei, să fie fetița pe care au așteptat-o atâta, chiar dacă nou-născutul este de sex masculin, să fie cel care va alina singurătatea femeii divorțate și blocată în anxietatea unei noi căsnicii etc. Toate acestea pot fi amprente puternice, sau profeții ce vor dirija viața micuțului abia născut.”¹⁰

Personajul din basmul nostru are cu siguranță de la naștere o astfel de profeție asupra sa.

„Infrastructura noastră, corpul, este un animal.” În numeroase basme apare ca simbol al vitalității calul. „Calul și cavalerul simbolizează persoana care se lasă dusă de forțele instinctive vitale.” În cazul nostru îi găsim pe cei doi bivoli. Asta ține și de contextul în care are loc povestirea. În basmele cu cai și cavaleri avem de-a face cu regate și regi; în basmul nostru, avem de-a face cu oameni simpli, țărani, pentru care animalul omniprezent, cel de care depinde uneori viața, este animalul de povară, bivolul, cel care trage la jug. Un aspect care merită luat în seamă este că avem de-a face cu animale domestice și care pot trage în jug.

Amplificând simbolul bivolului, vom găsi mult mai multe aspecte. În orice caz „bivolii ai albi” reprezintă cu mult mai mult decât simple animale de povară, ei sunt și protectori, putând să intervină în salvarea protagoniștilor precum niște persoane în carne și oase. Gândindu-ne la coarnele boilor și la simbolistica coarnelor care este ancestrală și legată de lună, am putea adăuga faptul că boii, și mai ales bivoli ai albi, reprezintă și acest aspect compensatoriu al spiritualului și al femininului. Această ipoteză este argumentată și de faptul că prezența celor doi bărbați la începutul basmului, asociată cu lipsa mamei băiatului, întruchipează o lume în care principiul feminin este absent la nivel conștient.

În literatura populară românească, bivolul nu este singurul animal care pare să aibă o legătură sacră, hierogamică cu omul. În basmul *Petru*, personajul central se naște dintr-o oaie, și oaia îl salvează pe om când acesta se află la ananghie. În *Miorița*, oaia are chiar și calități oraculare, prevestind exact ce se va întâmpla¹¹. Fiind vorba de animale care le-au asigurat oamenilor supraviețuirea de-a lungul mileniilor, nu este de mirare că în basme ele apar ilustrate ca fiind sacre. Regăsim în basmele românești o legătură, o corespondență esențială între natural și sacru.

Călătoria fiului spre maturizare începe prin desprinderea de transgenerațional, prin provocarea acestei profeții. Însă cum în zona arhetipală uneori delimitarea dintre bine și rău este făcută mai puțin clar, bivolii, care sunt sursa transgeneraționalului

¹⁰ E. Anghel, *Psihologia educației*, 2016.

¹¹ Mona Mamulea, *Mitologie comparată* (curs), Program masteral de formare în psihologie analitică, semestrul III, ARPA.

încărcat, sunt în același timp și sursa „mântuirii” lui Dan și a predecesorilor. Bivolii sunt lăsați o vreme în seama tatălui.

Condiția psihică despre care se vorbește în deschidere este cea a începutului individuării, desprinderea de condiția de fiu și trecerea la condiția de adult care își va fi integrat aspecte ale inconștientului (Umbra, Anima) și va fi înțeles cine este. Debutul individuării poate fi însoțit de o scădere a vitalității, uneori chiar de depresie, deci indiciile sunt destul de clare.

La nivel social, indiciile par a fi de asemenea corecte. Basmele au fost culese la finele secolului al XIX-lea, însă originea lor merge mult anterior acestui moment. Indiciile ne descriu o societate patriarhală, în care femininul este asociat mai degrabă cu aspectele sale inconștiente. Femininul nu este prezent în conștientul colectiv, iar puntea către spiritualitate este întreruptă. Vitalitatea unei astfel de societăți este scăzută. Știm că este vorba despre o societate românească și în condițiile în care recurgem la perspectiva culturală a lui Blaga asupra inconștientului. Aproape că putem simți elemente ale acestei dimensiuni, încă de la începutul basmului. Timpul acestui basm este de tip cascadă, este nevoie de o întoarcere la generațiile anterioare pentru a putea gestiona prezentul și viitorul. Verificând dacă există în basm determinații ale matricei stilistice care să trădeze proveniența românească, vedem mai accentuate aspectele sofianismului. Primirea spiritualului se face în mod pasiv, atitudinea în procesul de individuare, care este un proces ce repune spiritualul pe baze reînnoite, este o atitudine de receptacul. Sacrul se revelează din proprie inițiativă¹². Feciorul nu pleacă de bunăvoie, ci ca să își întâlnească soarta. Este forțat de soartă să ia măsuri. Tatăl este foarte bolnav. Rămâne totuși deschis la toate sugestiile inconștientului și, astfel, ajunge la finalul procesului cu bine.

Vom vedea mai departe cum va fi abordată și problema părților care lipsesc din tabloul inițial.

Fiul îi lasă tatălui o basma și îi spune să își trimită bivolii după el dacă va vedea că din batistă curg picuri de sânge, că atunci sigur el se va afla în primejdie. Țesătura are o semnificație aparte în basme: „țesutul e în mod special legat de fantezie, care este, la rândul ei, un mod de a crea asociații și de a stabili relații. Fantezia creatoare este o țesătură. [...] Țeseți o pânză și aceasta e legată de destin, întrucât fantasmalele inconștiente sunt cele ce țes destinul oamenilor”¹³.

Basmaua va indica dacă destinul a luat o întorsătură ciudată, ca și cum destinul fiului rămâne la un anumit nivel întrețesut cu cel al tatălui. Va picura sânge din basma, se va scurge viața din țesătura relațiilor. Firele unesc destinele celor care se însoțesc în viață, Erosul este cel care face legătura dintre oameni. Erosul, ca relație, este problematica principală a basmului. Cum va putea Dan, personajul central, să relaționeze cu alte

---

¹² *Ibidem*.

¹³ M.-L. von Franz, *Pisica. O poveste despre răscumpărarea femininului*, București, Editura Nemira, 2016.

persoane după toate încercările la care va fi supus? Se menține ideea că principiul feminin este prezent în basm doar la nivel inconștient, sugerat. Basmul este un accesoriu feminin, pe care feciorul o purta la brâu. În alte basme românești regăsim motivul batistei pe care apare o pată de sânge, motiv care are aceeași semnificație.

Băiatul pleacă în călătorie, iar singurul ajutor pe care îl primește de la tată sunt armele fermecate. Se face un schimb între cei doi; fiul îi dă tatălui bivolii, iar tatăl îi dă fiului armele cu care să lupte când pornește în lume. Băiatul îi dă tatălui *vitalitatea*, iar tatăl îi dă fiului *experiența* sa, armele cu care a luptat pe vremea când era tânăr. Din țaran, fiul devine războinic, aspect pe care îl găsim și în trecutul tatălui. Acest indiciu, precum și faptul că armele sunt fermecate ne duc cu gândul tot la individualizare și la arhetipurile masculine. Războinicul este unul dintre cele patru arhetipuri masculine care sunt traversate în procesul de individualizare.

Acțiunea se desfășoară rapid, băiatul aude că în împărăția vecină împăratul o dă pe fiica lui celui mai vrednic pretendent. Merge, îi învinge pe ceilalți oponenti ajutat de armele fermecate și o ia pe fiica împăratului de soție. Dar ce să vezi, fiica împăratului avea un iubit la care nu a renunțat când s-a măritat. Deoarece ne aflăm la nivel arhetipal, ne putem gândi la întâlnirea dintre Animus și Anima. Feciorul, acum căsătorit, se întâlnește cu aspectele Animei, aspectul predominant fiind cel al neîncrederii, al trădării. Nu poți avea încredere în feminin, pentru că implică nestatornicie, opinii influențate de emoțional, lipsa structurii, lipsa Logosului.

Dacă aruncăm o privire la nivel social, chiar și în zilele noastre găsim, la nivelul mentalității colective, convingerea că femininul este asociat cu emoționalitatea, ceea ce reprezintă un adevăr de necontestat, susținut și de nivelul arhetipal. Omisiunea care creează dificultăți este aceea că femininul se întâlnește la ambele genuri, doar că în altă constelație. Dificilă este împăcarea cu femininul, atât la genul feminin, cât și la genul masculin.

Iubitul poate fi văzut ca un alt aspect al feciorului. Când se insistă pe trăsăturile pozitive ale unui personaj într-un basm, este neapărat necesar să căutăm și personajul care poartă aspectele sale de Umbră. Feciorul nostru este curajos, celălalt este laș; feciorul este onest, iubitul fetei este mincinos. Feciorul este mult mai arătos ca iubitul fetei. Ironia este că amândoi sunt influențați într-un mod dezastruos de aceeași Anima. Ansamblul celor trei, feciorul, fata și iubitul ei funcționează ca un întreg.

Fata uneltește cu iubitul ei împotriva lui Dan și reușește să îlucidă, după ce acesta este atras într-o capcană. Aceasta este activitatea preferată a Animei, să ademenească bărbații în capcane. Aspectul fascinator al Animei constă în această înfrângere a voinței bărbatului; el se află sub „vraja” Animei și nu are ce să facă, o urmează. Fiind vorba de moarte, ne putem gândi, gravitând în jurul ipotezei de început, că este vorba despre o moarte simbolică, ritualică, o moarte cauzată de trecerea într-o altă etapă a vieții. Ca să se nască ceva nou, ceva vechi trebuie să moară. Pentru reînnoirea simbolurilor în triburile vechi, era nevoie de sacrificiul șefilor de trib. Ulterior s-a renunțat la sacrificiul uman propriu-zis și au apărut sacrificiile simbolice. Sacrificiul este un motiv arhaic. Pentru ca masculinul să fie reînnoit, masculinul a fost sacrificat. Fata împăratului și iubitul ei nu numai că îl omoară, dar îl taie în bucăți și îl îngroapă.

Tatăl vede că din basma curge sânge și îi trimite pe bivoli să îl scoată pe Dan din încurcătură. Bivoli vin și știu exact unde să sape ca să îl scoată pe fecior și să îl recompună. Hotărâsc împreună să se transforme, cei doi bivoli, în bătrâni cu bărbi, și Dan, într-un armăsar. Metamorfoza lui Dan, fragmentarea, descompunerea sub pământ și recompunerea lui, arderea, submersiunea în apă se aseamănă izbitor de mult cu procesele alchimice. *Separatio*, *Putrefactio*, *Coniunctio*, *Calcinatio*, *Disolutio* sunt etape descrise în limbajul alchimiștilor pentru procesul de transformare a *primo materia* în *lapis philosophorum*. Din ceva lipsit de spirit se naște ceva spiritual aliniat la regulile misterioase ale Universului. Pasărea în care se transformă la final simbolizează aspectul pneumatic, spiritual, al procesului de individualizare. Fiind o rață, o pasăre acvatică, simbolizează și aspectul de *coniunctio*, de împăcare a contrariilor; apa și aerul sunt medii nemiscibile, aerul se dizolvă în apă doar în anumite condiții de temperatură, presiune, în prezența unor catalizatori. Rața se descurcă foarte bine în ambele medii, fiind adaptată pentru ambele.

Feciorul îl păcălește pe iubitul fetei și îl lasă fără arme. Astfel le poate veni de hac celor doi. Anima și aspectul său de Umbră sunt învinse, iar feciorul câștigă în locul celor doi bivoli (animale domesticate care trag la jug) un armăsar, un animal mai aproape de instinct. Aspectele spirituale sunt prezente. Feciorul se întoarce acasă; tatăl este acum înzdrăvenit, iar feciorul e însurat cu o țărăncuță.

Potrivit psihologiei analitice, este esențial ca bărbatul să rămână conectat la energia Animei sale, pentru că doar astfel, conectat la Anima și lucrând la aspectele nedorite ale acesteia, bărbatul își va continua procesul de individualizare. Basmul se încheie cu imaginea acestei aduceri în conștiință a conținuturilor aflate în domeniul inconștientului.

Jocul arhetipal pe care îl găsim în basme este, în general, despre diferite faze ale faptului psihic pe care psihologia jungiană îl definește ca fiind *Sinele*. Fiind vorba despre un fapt atât de complex, ale cărui resorturi rămân încă de domeniul necunoscutului, nu este o surpriză că există mărturii ale sale de la începuturile umanității. Basmele constituie o astfel de mărturie. Nu trebuie să uităm nici perspectiva socială. Ce anume încearcă să compenseze la nivel social basmul? În cazul basmului discutat, este vorba despre o compensare a femininului, care trăiește mai mult prin aspectele sale inconștiente.